

Èxits i reptes en el procés de pau del País Basc

N. 15 · juliol 2017

ISSN: 2014-2765

Pedro IBARRA GÜELL

El procés de pau al País Basc es caracteritza, sobretot, per una absoluta unilateralitat. ETA és l'única que fa passos endavant, mentre que el Govern de l'Estat es limita a acceptar-los sense oferir cap contrapartida. Aquest *policy paper* es centra en analitzar el moment polític i els reptes als quals haurà de fer front el procés a mig termini: el desarmament recent, la situació dels presos i, sobretot, la memòria històrica.

Context

El procés de pau al País Basc en els últims temps semblava (només ho semblava) una mica aturat. Tanmateix, el desarmament d'ETA reactivà públicament el procés. Abans d'analitzar el desarmament i els probables i també desitjables nous passos que es poden efectuar a continuació, convindria definir algunes característiques singulars d'aquest procés de pau.

Allò característic d'un procés de pau convencional és la bilateralitat. El final d'un conflicte violent s'articula mitjançant un acord entre les dues parts implicades, en el qual cadascuna d'elles es compromet –amb més o menys garanties– a adoptar les mesures necessàries per fer que la pau sigui permanent. Allò que li és propi, doncs, és la bilateralitat.

En el cas de la fi de la violència d'ETA, l'escenari obert que caracteritza el procés és la unilateralitat. Hores d'ara, sembla inevitable que tots els actes i decisions corresponents al procés dirigits a l'establiment d'una pau constant, que va començar amb el cessament definitiu i unilateral de la violència per part d'ETA, siguin assumits també tan sols per part d'ETA. Perquè l'altra part –el Govern espanyol– no ha mantingut cap compromís d'acció o compensació respecte de les accions o les decisions preses o que eventualment prengui ETA.

En conseqüència ens trobem davant un procés en el qual resulta previsible que un –i només un– dels actors violents –ETA– vagi prenent una sèrie de mesures successives i sense contraprestació, dirigides a esborrar les conseqüències negatives de la violència. Armes, presos, reconeixement dirigit a la reconciliació, etc.

El procés descrit potser no pagui la pena qualificar-lo com a procés de pau. Tanmateix, seguirem utilitzant aquesta denominació per no alimentar més confusions de les... estrictament necessàries.

Anàlisis

Desarmament

Com era previsible, el desarmament recent té el caràcter unilateral que ja hem descrit. ETA entrega les armes i l'altra part –el Govern– ni dona res, ni garanteix que donarà res. Tanmateix, la manera com s'ha produït el desarmament presenta alguns trets diferents. Com és sabut la verificació de l'execució de l'entrega d'armes la porta a terme una comissió no estatal i, sobretot, coincidint amb els moments de l'entrega, es va dur a terme un acte massiu protagonitzat per múltiples representants de la societat civil basca. Aquesta mediació i recolzament de

la societat civil a l'acte de l'entrega es pot interpretar que tenen l'objectiu d'esquivar la inacceptable opció per ETA de l'entrega d'armes i militants com a expressió de la seva derrota. D'aquesta manera, doncs, es possibilita i s'aconsegueix el desig unànimement sentit per la pròpia societat basca: el desarmament d'ETA.

Relacionada amb l'objectiu anterior, la mobilització social pot suposar un cert reconeixement del protagonisme d'ETA per part d'alguns sectors de la societat basca. Reconeixement i a la vegada desig de desarmament. Se suposa que el missatge d'ETA a través d'aquest procés d'entrega és fer veure que no és una organització derrotada, aïllada i abandonada que es veu obligada a entregar les armes al seu Altre enemic, l'Estat. És un grup que, tot i que només sigui de forma simbòlica, entrega les seves armes a la societat en la qual va néixer, i la qual ara li demana que abandoni les armes. ETA entén que és la societat basca present en el moment, en els actes d'entrega, reconeix aquest discurs i en aquest sentit ho reconeix.

L'única decisió que pren ETA és l'adreçada a aconseguir les millors conseqüències possibles de la seva retirada definitiva de l'estratègia guerrera

Amb aquesta escenificació del desarmament se suposa que ETA tracta de moderar –de suavitzar– el fet d'estar per sempre condemnada a una estricta unilateralitat. No pretén, no pot pretendre, amb aquesta afirmació del seu protagonisme –encara avui, tot i que molt escàs–, exigir que l'Estat negociï concessions. Però el que sí pot pretendre i pretén és que l'Estat no el vegi com a organització que actua com a derrotada i en conseqüència aconseguir així que l'Estat prengui les decisions que li afecten tenint en compte la seva –moderadament viva– existència (polítiques penitenciàries especialment).

En tot cas cal veure fins a quin extrem aquestes suposicions, discursos i percepcions, es corresponen amb la veritat. Sens dubte no és creïble la concepció i l'exigència de derrota del Govern. En una situació de derrota l'únic que pot fer el vençut és entregar les armes a l'enemic que l'ha guanyat i sortir fugint. No és

el cas. Però tampoc resulta sostenible descriure o interpretar el citat procés de desarmament des de l'altre extrem. Com si fos orientat per una relativa bilateralitat. Vegem-ho.

ETA va perdre la confrontació política i armada que va iniciar fa més de 50 anys. La va perdre perquè la societat basca en general i en particular aquells qui la van recolzar i legitimar, li van dir que havia perdut aquella guerra. Els van dir i convèncer que, per tant, havia d'abandonar-la. Que l'havia perdut perquè amb tota seguretat el manteniment de la seva acció armada mai aconseguiria els seus objectius parcials ni per suposat els totals. ETA assumeix aquest missatge de la societat i en conseqüència, de fet, reconeix que ha fracassat en la seva estratègia; que ha perdut i que per tant ha d'abandonar la seva opció armada. Així l'abandona per sempre. ETA també perd en la seva confrontació directa amb l'Estat. Perd sistemàtica, progressiva i molt significativament, la seva capacitat operativa. Pèrdua de sentit estratègic i pèrdua de capacitat operativa. Pèrdua, per tant, en els dos fronts fonamentals. ETA no és una organització vençuda, derrotada en totes les dimensions i conseqüències que impliquen aquests conceptes. Però sí és una organització que ha perdut en la seva confrontació estratègica violenta contra l'Estat i al mateix temps ha perdut la convicció –la seva convicció– que alguna vegada pot guanyar alguna cosa en aquella confrontació... amb aquella estratègia.

Des d'una situació de pèrdua assumida, l'única decisió que pren ETA (que pot prendre avui i en el futur) és la dirigida a aconseguir les millors conseqüències possibles de la seva retirada definitiva d'aquella estratègia guerrera: presos, detencions, etc. El que pretén amb aquest nou pas unilateral és aconseguir millors posicions –algun benefici– en els processos de reparació de danys de la guerra.

Però de cap manera busca –ni és interpretable que busqui– l'establiment de nous escenaris que possibilitin, ni que sigui a mig termini i a través d'una legitimació global, la reconsideració o recuperació de les estratègies antigues o semblants. En última instància ETA ha entregat –o posat a disposició– les seves armes al seu enemic etern. I aquest no li ha donat... ni aigua.

Sigui com sigui sí que podria resultar creïble i rellevant una altra interpretació que es correspon en part a la descripció d'aquest procés de desarmament. La participació de la societat civil, o de parts de la mateixa, en el procés de desarmament, millora la posició d'ETA i dels seus antics valedors polítics. Els

dóna més legitimitat, per suposat no davant d'eventuals negociacions polítiques, sinó amb vistes a aconseguir més reconeixement (fins i tot podríem incloure el del propi Govern!) en les seves demandes per afrontar els danys sobrevinguts.

La societat civil ha adquirit protagonisme, presència en un dels aspectes d'aquesta xarxa, d'aquesta cadena de decisions unilaterals. Aquesta societat es presenta a la vegada com a valedora d'una, tot i que inevitable, decisió d'ETA, la qual cosa atorga –transfereix– protagonisme, reconeixement a ETA: el missatge que com a mínim les seves propostes han de ser escoltades.

Mirant al futur, aquest procés de desarmament permet reorientar la solució de les conseqüències pendents del conflicte.

Presos

Amb la participació de la societat civil en aquest procés, determinats sectors de la societat basca, que en qualsevol cas se situen bastant més enllà de l'entorn de l'esquerra abertzale, han reforçat en la pràctica la seva voluntat i exigència de protagonisme en la demanda d'una solució justa a la situació dels presos d'ETA. La societat basca ha adquirit més legitimitat en la demanda de la solució dels presos. La seva experiència protectora del desarmament d'ETA li atorga un reconeixement. El que la fa aparèixer com a força coincident i valedora de les exigències provinents d'ETA respecte dels seus presos. I li atorga un altre reconeixement. El de ser una societat en moviment que recolza les demandes d'ETA dirigides precisament a la seva progressiva auto-dissolució.

Memòria històrica

Aquest reconeixement social –tot i que limitat– atorga tant a ETA com a l'esquerra abertzale (en referència al període històric en que va recolzar la violència d'ETA) un determinat protagonisme en la construcció de la memòria històrica. La societat basca avui considera no només que tant ETA com l'esquerra abertzale han de dir alguna cosa del passat i del seu passat, sinó que a més tenen dret a fer-ho i poden fer-ho. Tenen legitimitat, juntament amb altres subjectes col·lectius històrics, per participar amb el seu propi relat en la construcció col·lectiva de la memòria.

Cal recordar en aquesta línia que algunes de les conseqüències negatives de la confrontació violenta es troben en la ruptura social existent. Que la memòria

històrica –el relat compartit o almenys els relats confluents del que ha passat en aquest país– ha de formar la base sobre la qual es fonamentin les pràctiques reconciliadores, i els seus resultats satisfactoris. I que tant ETA com l'esquerra abertzale han de tenir un paper central tant en l'impuls i execució d'aquestes pràctiques com en el relat sustentador d'aquestes mateixes.

Veurem aquest paper, però resulta convenient fer-ho dins una reflexió general sobre la funcionalitat, els reptes i el procés de construcció de la memòria històrica.

La societat civil ha reforçat la seva voluntat i exigència de protagonisme en la demanda d'una solució justa a la situació dels presos d'ETA

Un relat, una reflexió crítica compartida

Tot i que resulti difícil aconseguir-ho, existeix necessitat d'acompanyar i a la vegada superar l'acumulació de memòria a través de memòries diverses i disperses, amb un relat comú, amb una memòria històrica convencional.

Sembla quasi impensable accomplir el repte d'aconseguir un sol gran relat. Per tant, semblaria desitjable que es construïxin diferents relats. De diferents moments, processos, esdeveniments, etc. Provenents de diferents relators de cada moment, procés, etc., diferent. Però també resulta possible la confluència d'aquests relats. En la mesura que cada relator utilitzi objectius i marcs analítics/valoratius similars i eviti els mateixos riscos, es pot aconseguir un resultat general satisfactori: algunes d'aquestes confluències imprescindibles.

Funcionalitat

Aquest relat comú té com a funció establir una sèrie de fets tant reconeguts com verços per tots aquells que construeixen el relat i per tots els qui l'assumeixen i l'accepten. Així doncs, el relat pretén que aquest reconeixement compartit sigui la base –sigui un element especialment rellevant– que faciliti (més

exactament, que faci possible) la reconciliació. Això fa inexcusable que el relat se centri fonamentalment en la descripció de fets que han generat danys que han generat víctimes. El relat ha de descriure fets, per una banda, que van vulnerar injusta, injustificadament i il·legítimament drets humans bàsics: vida, integritat física i llibertats fonamentals. I, per altra banda, tots aquells grups, al marge que hagin participat o no directament en la confecció del relat (seria molt desitjable que sí participessin) reconeixin la veracitat d'aquestes vulneracions descrites. Aquest reconeixement del dany i el dolor causat i de la seva no-legitimitat ni qualitat d'inevitable és el que permet als qui ho reconeixen, d'entrar, en condicions d'apropament fructífer, en un procés de reconciliació.

Una de les conseqüències negatives de la confrontació violenta ha estat l'existència d'una ruptura social

El relat, a més de descriure què és el que va passar, té com a funció mostrar això que s'esdevingué com a una cosa negativa, i definir d'on prové aquesta negativitat. L'objectiu ara és que els qui no van veure aquells mals prenguin consciència que és això el que va passar i que no pot tornar a ocórrer. Tant per la seva intrínseca perversitat, com perquè tots els qui van participar en aquells esdeveniments com a portaveus o com a subjectes actius i passius coincideixen en aquesta maldat i en aquest rebuig a la repetició.

El problema del context

Aquesta focalització del relat en allò que podríem denominar les dimensions negatives, ens planteja fins a quin extrem aquest relat sobre vulneracions, ha de ser només una part inserida en un relat general. Sens dubte es pot afirmar que el sorgiment, l'aparició, el manteniment i desenvolupament d'aquestes violències il·legítimes sobre els drets humans i llibertats bàsiques tant per part de l'Estat com per part d'ETA tenen relació amb el context polític i social d'aquells anys llargs. Són vulneracions que pretenen aparèixer com a respostes polítiques derivades d'exigències polítiques provinents de contextos polítics. Sembla, per tant, convenient la inserció del relat en la descripció d'un context general. Per altra banda –i això constitueix un dilema central–, un excés de contextualització pot

diluir el relat específic. Una descripció del context amb múltiples cadenes causals pot fer perdre rellevància als esdeveniments constitutius de la memòria històrica... si no justificar-los.

En el nostre cas les vulneracions que van succeir-se des del final de la guerra fins a l'actualitat tenen el seu origen en l'existència d'un conflicte general polític i nacional. Però la seva posada en marxa i execució –execució en totes les seves dimensions– no són una conseqüència inevitable, indesitjable i marginal respecte de l'estratègia general que defineix i marca el conflicte. Tenen rellevància per sí mateixos, i per tant són creditors d'una valoració també autònoma. La forma i amplitud de la descripció d'aquells conflictes generals no pot fer-se de tal manera que permeti que aquests mateixos eliminin o facin desaparèixer la qualitat d'evitable, l'autonomia, dels esdeveniments concrets analitzats.

El subjecte redactor

Allò desitjable consisteix en que tots els grups polítics, col·lectius socials, institucions, etc... concedeixen la seva aprovació a aquesta memòria convencional a aquest relat compartit. I que tots ells, a la vegada prèviament hagin relatat i redactat la seva part –el seu protagonisme– en la memòria convencional, en la reflexió conjunta.

Per acabar, un parell de reflexions, concretant una mica més quins han de ser els redactors principals d'una i altra part del relat. En primer lloc, en allò que fa referència als drets vulnerats per ETA.

Sembla legítima i a més, més propera a la veracitat, que l'anàlisi, el relat, es faci des d'una pròpia comunitat, més exactament d'un *Nosaltres*, en el qual sens dubte ETA i l'esquerra abertzale van tenir un paper protagonista, però que és ampliable a d'altres grups o persones que formaven part de tot el conjunt de xarxes que es van situar en contra de l'Estat franquista abans, i més tard, tot i posicionar-se en rebuig a la violència, es van situar també en oposició a l'actual sistema constitucional democràtic. En aquest *Nosaltres* redactor ha d'haver per tant gent directament involucrada, però també persones que han mantingut una relativa proximitat a aquesta opció estratègica violenta. Així el relat serà més ajustat. Més veraç.

Per altra banda, cal recordar que un relat d'un *Nosaltres* sempre es fa, almenys implícitament, contra el relat dels *Altres*. Des d'aquesta existència real d'un *Nosaltres* i un *Altres*, es des d'on es produeix la

deslegitimació dels *Altres* respecte del *Nosaltres*. Però l'argumentació en contra de tal deslegitimació és sòlida. Només de de la proximitat, des del marc comú –almenys en origen– de comprensió, definició i grans objectius de transformació, és possible descriure i avaluar amb més veracitat el que s'ha esdevingut, allò que s'ha decidit en aquest marc comú del *Nosaltres*.

Tanmateix, aquella desconfiança i menyspreu raonable respecte la crítica provinent dels *Altres* tampoc no pot conduir a la construcció d'un relat propi conformat exclusivament per la negació d'allò que ha afirmat l'Altre.

La segona i breu reflexió prové de considerar qui farà el relat de la vulneració de drets provinent de l'Estat durant el franquisme i fins avui. Reflexió breu perquè s'insereix en el fet molt poc probable de que l'Estat reconegui, i menys encara participi, en una reflexió conjunta amb altres grups contraris a ell en tots aquests i aquells anys, totes les seves actuacions contra la vida, la llibertat, etcètera.

El més desitjable seria que tots els grups concedissin l'aprovació a aquesta memòria convencional, a aquest relat compartit

Això planteja que aquesta part d'aquesta reflexió compartida haurà de ser redactada probablement per part d'experts o historiadors. La qual cosa no és massa difícil donada l'evidència d'aquests crims. La batalla haurà de plantejar-la més tard. Per aconseguir el suport (o la tolerància) del major nombre d'actors governatius a aquella redacció conjunta.

Recomanacions

- El govern de l'Estat no hauria de mantenir la seva passivitat i inacció absoluta respecte de les decisions d'ETA, donat que mina les possibilitats de transformació del conflicte i de reconciliació.
- ETA ha de continuar prenent mesures sense contraprestació, unilateralment, amb l'objectiu d'aconseguir les millors conseqüències possibles de la seva retirada definitiva de l'estratègia guerrera.
- La societat civil, que ha adquirit protagonisme en el procés de desarmament, ha de continuar el seu

posicionament dual davant d'ETA. D'una banda, exigir el seu desarmament i, precisament, en fer-ho, atorgar cert reconeixement del protagonisme d'ETA. Reconeixement i a la vegada desarmament.

- La societat civil basca, més enllà de sectors propers a l'esquerra abertzale, hauria de mantenir la seva voluntat i exigència de protagonisme en la demanda d'una solució justa a la situació dels presos d'ETA.

- La memòria històrica, el relat compartit o almenys els relats confluents del que s'ha esdevingut, han de ser la base de la reconciliació. Cal recordar que una de les conseqüències negatives de la violència ha estat la ruptura social.

- Aquest relat comú ha d'incloure la descripció de la vulneració dels drets i el reconeixement del mal i el dolor causat, i de la seva no-legitimitat ni qualitat d'inevitable.

- Que tots els grups polítics i socials recolzin la memòria i el relat compartit. I que, a la vegada, tots ells hagin relatat i redactat prèviament "la seva" part.

SOBRE L'AUTOR:

PEDRO IBARRA GÜELL professor de la Universitat del País Basc des de 1980. Professor emèrit en Ciència Política, exdirector del Departament de Ciència Política i de l'Administració. Exdirector de Partahartuz, Grup Consolidat de Recerca a la UPF/EHU dedicat a la recerca, docència i assessorament en processos de desenvolupament i observació electoral.

RENUNCIA DE RESPONSABILITAT:

Les opinions expressades en aquesta publicació no reflecteixen necessàriament les de l'ICIP.

INSTITUT CATALÀ INTERNACIONAL PER LA PAU

L'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP) és una institució pública, però independent, que té com a principal objectiu promoure una cultura de pau i facilitar la resolució pacífica i la transformació de conflictes. Les activitats de l'ICIP estan relacionades amb la recerca, la transferència de coneixement i la difusió d'idees, així com amb la intervenció sobre el terreny. Amb la investigació com un dels seus punts clau, l'ICIP té un interès especial en fomentar la recerca original que aportï nous resultats, no només en el camp teòric sinó també en l'aplicació pràctica de solucions. És en aquest context on s'emmarca la publicació de la sèrie de *Policy Papers* de l'ICIP.

www.icip.cat / icip@gencat.cat